

DOI 10.31865/2414-9292.23.2025.334031

УДК 378.016:811.161.2'373.45:811.162.1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПОЛОНІЗМІВ: ЕФЕКТИВНІ ПІДХОДИ В МЕТОДИЦІ

Олена Колган

кандидат філологічних наук, доцент
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Слов'янськ, Донецька обл., Україна
ORCID ID 0000-0001-6012-5663
ovkolgan@gmail.com

Тетяна Колган

кандидат педагогічних наук, доцент
Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
м. Краматорськ, Донецька обл., Україна
ORCID ID 0000-0002-9276-3173
takolgan@ippo.dn.ua

Руслана Падалка

кандидат філологічних наук, доцент
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Слов'янськ, Донецька обл., Україна
ORCID ID 0000-0002-7359-3527
ruslana-padalka@i.ua

Людмила Матюшина

учитель української мови та літератури
Слов'янський педагогічний ліцей,
м. Слов'янськ, Донецька обл., Україна
ORCID ID 0000-0001-5075-2524
ludmila23092017@gmail.com

Анотація. У статті окреслено сучасні методики, що пропонують різноманітні інструменти та підходи для ефективного засвоєння таких лексичних одиниць, як полонізми; значення вивчення полонізмів для розуміння національної культури. Зазначено інноваційні технології вивчення полонізмів у ЗВО та закладах фахової передвищої освіти, зокрема вивчення мови як відображення історії, формування національної ідентичності, розвитку міжкультурної комунікації. Аналіз полонізмів уможливив простежити історичні зв'язки між українською та польською культурами, взаємовплив мов і традицій; зауважено, що їх вивчення сприятиме усвідомленню власної мовної та культурної самотності, розумінню її витоків та еволюції, а знання полонізмів полегшать спілкування між українцями та поляками, сприятимуть взаєморозумінню та толерантності. Дослідження довело, чому важливим є вивчення цих лексичних одиниць необхідно розпочинати в старшій школі, бо це дозволить учням краще зрозуміти історію та культуру українського народу, його тісні зв'язки з Польщею.

Вивчення полонізмів також сприятиме збагаченню словникового запасу учнів/здобувачів, розвитку їхньої мовної компетентності та критичного мислення. Уживання полонізмів збагатить художню мову, зробить її різноманітнішою та експресивнішою.

Ключові слова: полонізми; лексична сполучуваність; міжкультурна комунікація; технології викладання; граматичні особливості полонізмів.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Полонізми – це слова, які увійшли в українську з польської мови. Вони є невід’ємним складником нашої мови і вплинули на її лексику, граматику та стилістику. Навчання полонізмам допоможе краще розуміти українську мову, її історію та культурний контекст. Вивчення полонізмів – це вивчення безпосередньо й української мови, особливо для тих, хто стикається з ними вперше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Польсько-українські мовні зв’язки були предметом наукових розвідок І. Зілинського, Д. Костюка, І. Ліпкевича, О. Сербенської, Ю. Шевельова, а також польських дослідників С. Кохмана, М. Лесева, С. Урбанчика, А. Фаловського та ін. Сучасні методики пропонують різноманітні інструменти та підходи для ефективного засвоєння цих лексичних одиниць. Масове проникнення польських слів в українську мову відбулося в період Речі Посполитої (XVI-XVIII ст.), коли українські землі перебували під владою Польщі. Польська мова стала мовою освіти, урядування, культури, що спричинило значний вплив на українську лексику. Особливо багато полонізмів виникло в мові української шляхти, духовенства та інтелігенції. Ці запозичення торкнулися різних сфер життя: політики, економіки, науки, мистецтва, побуту. Тему запозичень порушено в сучасному мовознавстві, зокрема теоретичні основи мовних контактів розробляли Н. Ашиток, Л. Булаховський, О. Медведєва, О. Муромцева, О. Шахрай та ін., серед зарубіжних мовознавців – Л. Баранникова, Т. Бертагаєв, Е. Біржакова, Л. Крисін, В. Розенцвейг тощо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Актуальністю дослідження є вивчення полонізмів для розуміння національної культури, використання інноваційних технологій у процесі вивчення полонізмів у ЗВО та закладах фахової передвищої освіти. Це уможливить у подальшому розв’язати такі завдання: аналіз полонізмів дозволить простежити історичні зв’язки між українською та польською культурами, взаємовплив мов і традицій; вивчення полонізмів сприятиме усвідомленню власної мовної та культурної самобутності, розумінню її витоків та еволюції; знання полонізмів полегшить спілкування між українцями та поляками, сприятиме взаєморозумінню та толерантності. Також уможливить дати відповідь на одне з актуальних питань цього часу: чому ж вивчення цих лексичних одиниць необхідно розпочинати саме в старшій школі.

Це дозволить учням, а далі здобувачам краще зрозуміти історію та культуру українського народу, його тісні зв'язки з Польщею. Вивчення полонізмів також сприятиме збагаченню словникового запасу учнів, розвитку їхньої мовної компетентності та soft-skills, зокрема критичного мислення. Отже, метою статті є вивчення польської мови як чинника відображення історії, формування національної ідентичності, розвитку міжкультурної комунікації.

Теоретичні основи дослідження. Розрізняють прості та опосередковані мовні контакти. У випадку простого контактування слова переходять безпосередньо з однієї мови до іншої, завдяки усним запозиченням (фонетичним) або через письмо (графічні запозичення). За опосередкованого контактування – тобто за додаткової участі якоїсь іншої мови (чи кількох мов) може мати місце лексична інтерференція на проміжних етапах, причому слова зазнають адаптації в мовах-посередниках (Damborský, 1874: 105).

Про те, що слово рідко запозичується в чистому вигляді з усіма звуками, формами й значеннями, зазначав ще Е. Гауген. Це б означало певний зсув у системі мови й тому носії уникають цього через підставлення звичних елементів власної мови (Павлушенко, 1999, с. 349-350). Мовознавець виділив такі різновиди зіставлення:

- 1) фонологічна адаптація;
- 2) морфологічна адаптація;
- 3) розширення значень й утворення нових;
- 4) новотвори під впливом двомовності (Павлушенко, 1999).

Я. Грот за характером засвоєння іншомовних слів у мові-позичальниці окреслив такі типи запозичень:

- 1) засвоєння чужих слів без будь-яких змін;
- 2) переробка слова за особливостями фонологічної та граматичної системи мови-позичальниці;
- 3) переклад слів за іншомовним зразком (Антонюк, 2022, с. 7)

Й. Дамборський зазначив такі аспекти засвоєності запозичень:

- 1) формальний аспект – відповідність запозичення парадигматиці мови-позичальниці;
- 2) дериваційно-словотвірний аспект – можливість утворення похідних від запозичення;
- 3) обмежена багатозначність;
- 4) обмежена омонімія.

Методика дослідження. На підставі аналізу наукової літератури ми виокремили найбільш ефективні методи вивчення полонізмів:

1. Контекстуальне навчання:

- представлення полонізмів у різноманітних контекстах (текстах, діалогах, завданнях) для розуміння їх значень та відмінностей від українських відповідників;

- використання автентичних матеріалів (статті, книги, фільми) для створення природного мовного середовища.

2. Порівняльний аналіз:

- систематичне порівняння полонізмів з українськими словами за значенням, походженням, уживанням;

- виявлення спільних та відмінних рис, що допомагає краще запам'ятати лексику.

3. Асоціативні методи:

- створення асоціативних рядів, малюнків, схем для візуалізації значень полонізмів та встановлення зв'язків між ними;

- використання мнемотехнічних прийомів для запам'ятовування складних слів.

4. Інтерактивні вправи:

- рольові ігри, дебати, квести, які дозволяють учням активно використовувати полонізми в мовленні;

- інтерактивні онлайн-платформи та мобільні додатки з різноманітними завданнями на закріплення лексики.

5. Проєктна діяльність:

- створення презентацій, відеороликів, статей, які присвячені полонізмам та їх ролі в українській мові;

- реалізація проєктів, що передбачають пошук інформації про походження та використання полонізмів.

6. Використання інформаційних технологій:

- інтерактивні дошки, презентації, мобільні додатки, онлайн-словники – усе це допомагає урізноманітнити процес навчання та зробити його більш цікавим.

7. Важливі аспекти під час вивчення полонізмів:

- систематичність: регулярне повторення та закріплення пройденого матеріалу;

- індивідуалізація: підбір завдань відповідно до рівня підготовленості кожного учня;

- мотивація: створення сприятливої атмосфери для навчання, використання цікавих матеріалів та завдань.

Приклади вправ: складання таблиць зі співвідношенням полонізмів та українських відповідників, використання полонізмів у власних реченнях,

створення кросвордів, ребусів із полонізмами, написання невеликих творів, у яких використовують вивчені полонізми. Поєднання різних методів і підходів дозволяє створити ефективну систему вивчення полонізмів, яка сприятиме розвитку мовленнєвих компетенцій учнів.

Антропоніми, або власні імена людей, є потужним інструментом для збагачення словникового запасу та розвитку мовних навичок. Вони не лише позначають індивідуумів, але й несуть у собі культурний, історичний та соціальний контекст. Ось кілька ефективних способів використання антропонімів для розвитку лексичної компетентності: скласти список імен, які асоціюються у вас з літом, придумати ім'я для супергероя чи злодія, пояснивши свій вибір, знайти 5 імен, які починаються на літеру «А» і мають польське походження. Такі вправи є важливими для збагачення словникового запасу (вивчаючи антропоніми, ми дізнаємось нові слова та їх значення); розвитку пам'яті (створення асоціацій допомагає краще запам'ятовувати імена); покращення мовлення (використання різноманітних імен робить мовлення більш цікавим та виразним); розуміння культури загалом (вивчаючи походження імен, ми глибше розуміємо різні культури). Вивчення антропонімів – це не просто запам'ятовування імен. Це захопливий процес, який уможливорює розширити світогляд і поліпшити мовні навички.

Отже, доходимо висновку, чому ж так важливо вивчати полонізми. Під час їх вивчення найефективніше: 1) збагачується словниковий запас: полонізми розширюють можливості для вираження думок і почуттів; 2) здобувачі розуміють літературу: багато українських письменників активно використовують полонізми у своїх творах.

Результати дослідження. Уживання полонізмів у художній літературі ілюструє:

1. Колорит і достовірність. Полонізми використовуються для надання текстам більшої автентичності, відтворення історичного колориту певної епохи. Вони допомагають авторам передати місцеву специфіку, особливості мовлення певних соціальних груп.

2. Стилістичні функції. Полонізми можуть виконувати різні стилістичні функції: створювати комічний ефект, підкреслювати іронію, виражати негативне ставлення, надавати мові урочистості чи архаїчності.

3. Багатство мови. Уживання полонізмів збагачує художню мову, робить її різноманітнішою та експресивнішою. Вони дозволяють авторам уникати повторів, надають мові додаткових відтінків значення. Вивчення полонізмів у старшій школі та закладах фахової перед вищої освіти доцільно проводити інтегровано на уроках української мови та літератури. Це дозволяє розглянути

полонізми в контексті історичних, культурних, мовних процесів, показати їх роль у процесі формування національної ідентичності. На уроках мови можна докладно досліджувати фонетичні, граматичні, словотвірні особливості полонізмів, а на літературних заняттях – аналізувати їх стилістичні функції в художніх текстах.

Отже, поглиблення знань про історію мови, вивчення полонізмів уможливорює: простежити історичні зв'язки між українською та польською мовами; розвиток мовної культури, зокрема правильне використання полонізмів, свідчить про високий рівень володіння мовою.

Найдієвішими прийомami вивчення полонізмів є:

Складання тематичних словників:

- збирайте полонізми за тематичними групами (наприклад, суспільство, культура, природа);

- для кожного слова записуйте його український відповідник, походження та приклади вживання в реченнях.

Читання літератури:

- вибирайте твори українських письменників, які активно використовували полонізми;

- під час читання звертайте увагу на незрозумілі слова, шукайте їх значення в словнику й записуйте в зошит.

Використання мовних вправ:

- складайте речення з полонізмами;

- перекладайте тексти з української на українську, замінюючи деякі слова полонізмами;

- грайте в асоціації: до кожного полонізму придумуйте кілька слів, які за значенням чи звучанням пов'язані з ним.

Спілкування з носіями мови:

- спілкуйтеся з людьми, які добре володіють польською мовою та можуть пояснити вам значення та вживання полонізмів;

- обговорюйте різні теми, використовуючи вивчені слова.

Використання мовних додатків та онлайн-ресурсів:

- значна кількість мовних додатків пропонують вправи та тести для вивчення лексики, зокрема й полонізмів;

- онлайн-словники та форуми допоможуть вам знайти відповіді на різні запитання.

Методичними прийомami роботи з полонізмами на уроках/заняттях у ЗВО та закладах фахової перед вищої освіти є:

1. Етимологічний аналіз (визначення походження полонізмів, тобто

встановлення відповідностей між українськими та польськими словами).

2. Лексичні вправи (розрізнення полонізмів та їх українських відповідників, добір синонімів, складання тематичних груп полонізмів).

3. Текстова робота (аналіз уживання полонізмів у художніх, публіцистичних, наукових текстах, визначення їх стилістичних функцій).

4. Проектна діяльність (підготовка учнівських презентацій, досліджень, словників полонізмів, їх поширення в українській мові).

Зауважимо, що необхідно використовувати сучасні технології для вивчення полонізмів, зокрема: *електронні словники* (використання онлайн-словників, які дозволяють швидко знайти значення полонізмів, їх походження та приклади вживання); *відеоматеріали* (перегляд відео про історію українсько-польських мовних контактів, особливості функціонування полонізмів); *мультимедійні презентації* (створення презентацій, які наочно демонструють класифікацію, походження та вживання полонізмів); *онлайн-курси* (проходження інтерактивних онлайн-курсів, що поглиблюють знання про полонізми та їх особливості).

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, зважаючи на вищевикладене, окреслимо, що зробить процес вивчення полонізмів більш дієвим:

1. Починайте з простих слів: не намагайтеся одразу вивчити всі полонізми. Почніть із найпоширеніших і поступово ускладнюйте завдання.

2. Використовуйте асоціації: спробуйте пов'язати нові слова з уже відомими вам поняттями.

3. Створіть власні приклади: чим більше ви будете використовувати нові слова в мовленні, тим краще вони запам'ятаються.

4. Не бійтеся помилятися: помилки – це природна частина процесу навчання. Головне – не зупинятися та продовжувати працювати над собою.

Перспективами подальшого дослідження полонізмів в українській мові можуть слугувати такі прийоми:

1. Комплексний аналіз. Докладне вивчення фонетичних, морфологічних, семантичних особливостей полонізмів в українській мові.

2. Соціолінгвістичний підхід. Аналіз особливостей уживання полонізмів різними соціальними, віковими, професійними групами.

3. Порівняльні дослідження. Порівняння процесів запозичення та адаптації полонізмів в українській та інших слов'янських мовах.

4. Практичні рекомендації. Розробка методичних рекомендацій щодо ефективного вивчення полонізмів у закладах освіти. Пам'ятайте: вивчення полонізмів – це не просто заучування слів, а й поглиблене розуміння української

мови та культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк, Л. А. (2022). Професійна компетентність педагога – передумова якісної освіти. *Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (13 травня 2022 р.) / Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Глухів, с. 15–17.
2. Павлушенко, О. А. (1999). Запозичення і засвоєння одиниць екзотичної лексики. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*, № 1, 6–10.
3. Damborský, J. (1874). Wyrazy obce w języku polskim (próba klasyfikacji). *Poradnik językowy*, № 7, 341–355.
4. Rytter, G. (1969). O asymilacji samogłosek nosowych ę i ą w wyrazach zapożyczonych przez język rosyjski z polskiego. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Seria I*, T. 64, 105–115.

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR STUDYING POLONISMS: EFFECTIVE APPROACHES IN METHODOLOGY

Olena Kolhan

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Rector's Assistant,
Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Literature,
SHEI "Donbas State Pedagogical University",
Sloviansk, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-2155-4155
ovkolgan@gmail.com

Tetiana Kolgan

Candidate of pedagogical sciences,
Vice-Rector for Academic Affairs and Economic Issues,
Donetsk regional institute of postgraduate pedagogical education
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-9276-3173
taKolgan@gmail.com

Ruslana Padalka

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Literature,
SHEI "Donbas State Pedagogical University",
Sloviansk, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-7359-3527
ruslana-padalka@i.ua

Lyudmila Matyushina

Ukrainian Language and Literature Teacher
Sloviansk Pedagogical Lyceum

Sloviansk, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-5075-2524
ludmila23092017@gmail.com

Abstract. This article deals with modern approaches, which offer various instruments and ways for effective assimilation of such lexical units as polonisms; the importance of polonisms learning for understanding of a national culture. There have also been stated the innovational technologies of polonisms learning in IHE and institutions of professional pre-higher education, in particular ,learning a language as a reflection of history, the formation of national identity, the development of intercultural communication.

The analyses of polonisms gave the opportunity to trace the historical connection between Ukrainian and Polish cultures, mutual influence of languages and traditions; it has also been claimed that their learning will raise the awareness of personal linguistic and cultural identity, its origin and evolution understanding, whereas the knowledge of polonisms will simplify the communication between Ukrainians and Polish people, contribute to understanding and tolerance. Polonisms are the words, which came into Ukrainian from the Polish language, therefore, they are an integral part of our mother tongue influencing its grammar and stylistics. The research has proved why it is important to learn these lexical units at high school; it will let students understand the history and culture of Ukrainian people, its tight connection to Poland.

The learning of polonisms will also contribute to the enlargement of students' vocabulary, development of their linguistic competence and critical thinking. The usage of polonisms will enrich their artistic language, making it more diverse and expressive. It is outlined what will make the process of studying polonisms more effective: start with simple words and gradually complicate the task; use associations; create your own examples; do not be afraid to make mistakes.

Key words: polonisms; lexical compatibility; intercultural communication; teaching technologies; grammatical peculiarities of polonisms.

REFERENCES

1. Antonyuk, L. A. (2022). Profesijna kompetentnist pedahoha – peredymova yakisnoyi osvity [Professional competence of a teacher is a prerequisite for quality education]. *Rozvytok pedahohichnoyi maisternosti maibutnyoho pedahoha v ymovakh osvitnikh transformatsiy: materialy Vseukrainskoyi naukovo-praktychnoyi konferentsii* (13 travnya 2022 r.). Hlukiv, p. 15–17. [in Ukrainian].
2. Pavlushenko, O. A. (1999). Zapozychennya i zasvoyennya odynyts ekzotychnoyi leksyky [Borrowing and assimilation of exotic vocabulary units]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho pedahogichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsyubynckoho*, 1, 6–10. [in Ukrainian].
3. Damborský, J. (1874). Wyrazy obce w języku polskim (próba klasyfikacji) /J. Damborský. *Poradnik językowy*, № 7, 341–355.
4. Rytter, G. (1969). O asymilacji samogłosek nosowych ę i ą w wyrazach zapożyczonych przez język rosyjski z polskiego. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Seria 1*. T. 64, 105–115.

Матеріали надійшли до редакції
24.03.2025 р.